

БУЦЬ Ж. В.

Київський національний лінгвістичний університет

МЕТОДИКА ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ТЕКСТОВОГО КОНЦЕПТУ *ЖІНОЧНІСТЬ* У ФРАНЦУЗЬКИХ
СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ РОМАНАХ ХІХ – ХХ СТОЛІТЬ
(на матеріалі твору Б. Клавеля “*Le Tonnerre de Dieu (qui m’emporte)*”)

У статті йдеться про комплексну методику дослідження текстового концепту ЖІНОЧНІСТЬ у французьких соціально-побутових романах ХІХ–ХХ століть. На прикладі твору французького письменника Б. Клавеля “*Le Tonnerre de Dieu (qui m’emporte)*” детально представлено застосування семантико-когнітивної методики у дослідженні гендерно-спрямованого текстового концепту.

Ключові слова: семантико-когнітивна методика, текстовий концепт ЖІНОЧНІСТЬ, французький соціально-побутовий роман.

В статті йдеться про комплексну методику дослідження текстового концепту ЖІНОЧНІСТЬ у французьких соціально-побутових романах ХІХ–ХХ століть. На прикладі твору французького письменника Б. Клавеля “*Le Tonnerre de Dieu (qui m’emporte)*” детально представлено застосування семантико-когнітивної методики у дослідженні гендерно-спрямованого текстового концепту.

Ключевые слова: семантико-когнитивная методика, текстовый концепт ЖЕНСТВЕННОСТЬ, французский социально-бытовой роман.

This article is taking a view of the integrated methodology of study’s the textual concept FEMININITY’ in French social and life novels of the XIX – XX centuries. For an example it analyses Clavel’ novel in the light of the textual concept FEMININITY’ realization.

Key words: cognitive and semantic methodology, textual concept FEMININITY, French social and life novel.

Сучасні лінгвістичні дослідження все більш спрямовані на вивчення проблеми взаємовідношення дійсності, мислення й мови, що набуває особливої значущості у художньому творі. На сьогодні підходить до вивчення художнього тексту різновекторні, що свідчить про розвиток лінгвопоетики та її потенціал для подальших наукових розвідок. Вітчизняні лінгвокогнітивні дослідження художнього тексту все частіше використовують семантико-когнітивну методику дослідження розгортання текстових концептів художніх творів, яка була розроблена О. М. Кагановською [1–5]. Ця методика включає в себе й лінгвокогнітивні методи, які гармонійно поєднані з лінгвістикою та поетикою. Усе вище викладене й зумовлює **актуальність** обраної теми.

За мету ми ставимо окреслити й описати методику дослідження текстового концепту (ТК) ЖІНОЧНІСТЬ у французьких соціально-побутових романах ХІХ–ХХ століть.

Об'єктом дослідження виступає гендерно-спрямований ТК ЖІНОЧНІСТЬ у творах французьких письменників-реалістів ХІХ–ХХ століть.

Предметом статті є семантико-когнітивні репрезентації ТК ЖІНОЧНІСТЬ в аналізованому творі.

Задля ілюстрації методики лінгвокогнітивного дослідження ТК ЖІНОЧНІСТЬ у французьких соціально-побутових романах ХІХ–ХХ століть ми розглянемо твір Б. Клавеля “Le Tonnerre de Dieu (qui m'emporte)”.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що незважаючи на те, що у рамках когнітивної поетики досліджуються різні аспекти і різні жанри, проте соціально-побутовий різновид романістики, зокрема французькі соціально-побутові романи ХІХ–ХХ століть, не слугували матеріалом подібних вивчень. До того ж, у розвідках когнітивної поетики спостерігається обмеження вивчення саме гендерного аспекту текстового концепту.

У дослідженні ТК ЖІНОЧНІСТЬ ми використовуємо семантико-когнітивну методику О. М. Кагановської [1], а у загальному плані дотримуватимуся також методу концептуального аналізу, оскільки він логічно продовжує семантичний аналіз. Об'єктом концептуального аналізу є смисли, які передаються окремими словами, словосполученнями, типовими пропозиціями та їхніми реалізаціями у вигляді конкретних звертань персонажів. За методикою концептуального аналізу передбачається залучення елементів логічного та ейдетичного аналізів [6:185], а саме: логічний аналіз спрямовано на встановлення закономірностей внутрішньої організації мовлення персонажів і моделювання взаємозв'язків, елементів, що входять до нього; а ейдетичний – сконцентровано на сутнісній природі ТК ЖІНОЧНІСТЬ, інакше кажучи, на способі його існування у мисленні. Таким чином, функціонування досліджуваного ТК у французьких соціально-побутових романах відбувається в межах існування його концептуальних складників, які ми розуміємо як утворення, що пов'язані з індивідуальною особливістю сприйняття оточуючого

середовища і виводять мовні одиниці з лексичного на концептуальний рівень.

Між складниками ТК ЖІНОЧНІСТЬ, що вербалізуються у художніх текстах мовними засобами, формуються концептуальні лінії. Таким чином, визначається певний напрям розгортання ТК, в рамках яких відбувається реалізація ТК ЖІНОЧНІСТЬ, що уможливорює вибудувати його ієрархічну структуру у французьких соціально-побутових романах ХІХ–ХХ століть.

Отже, методика дослідження засобів актуалізації ТК ЖІНОЧНІСТЬ у французьких соціально-побутових романах ХІХ–ХХ століть передбачає наявність декількох етапів.

1. На першому етапі ми визначаємо особливі риси жанру французького соціально-побутового роману, простежуємо його розвиток та зміни впродовж двох століть існування. Звернення до творчості та біографічних даних письменників, твори яких належать до соціально-побутового різновиду літературного спадку Франції, ми пояснюємо тим, що знання світогляду й особливостей мислення автора надають можливість краще зрозуміти концептуальне навантаження його твору та вірно розкодувати інформацію, представлену у художньому тексті.

2. Другий етап розвідки спрямований на визначення особливостей загальнокультурного сприйняття поняття жіночності у французькому соціумі ХІХ–ХХ століть. Для повного розуміння і представлення ТК ЖІНОЧНІСТЬ, який є також лінгвокультурним концептом, вважаємо за потрібне виявити культурні тенденції осмислення жіночності. Оскільки художній твір в цілому є виявом культурного розвитку країни, а письменники – представники французького соціуму різних історичних періодів, то, спираючись на контексти, можна окреслити основні концептуальні ознаки гендерно-маркованого поняття у суспільстві Франції ХІХ–ХХ століть.

3. На наступному етапі нашого дослідження, проаналізувавши лексико-семантичне наповнення обраних творів, що має концептуальне значення, ми окреслюємо певні концептуально значущі тематичні категорії, в межах яких розгортається ТК ЖІНОЧНІСТЬ.

4. Один із етапів розвідки присвячений дослідженню семантики сильних позицій соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть. Звернення до концептуального аналізу заголовків, зав'язок і кінцівок

художніх творів зумовлене концептоідентифікувальним статусом цих позицій, який підкреслювався у працях сучасних поетологів [3:82–112; 4:72–77; 7:95–128; 8:17–32].

5. Застосовуючи методику семантико-когнітивного аналізу, розроблену О. М. Кагановською [1:46–63], відповідно до логіко-тематичних ліній досліджуваних романів ми побудували ієрархічну модель розгортання ТК ЖІНОЧНІСТЬ у французьких соціально-побутових романах ХІХ–ХХ століть.

6. Ураховуючи гендерну маркованість досліджуваного ТК і зауважуючи на схильності жіночої частини людства до асоціативного й чуттєво-емоційного сприйняття оточуючого середовища, особливу увагу приділяємо образно-символічному простору розгортання ТК ЖІНОЧНІСТЬ у французьких соціально-побутових романах ХІХ–ХХ століть.

Таким чином, дослідження мовного втілення ТК ЖІНОЧНІСТЬ у взаємодії методів концептуального і традиційного стилістичного аналізів надає можливість комплексної інтерпретації французького соціально-побутового роману ХІХ–ХХ століть, сприяє проникненню у глибинні смисли художніх творів. Така комплексна методика враховує специфіку природи ТК ЖІНОЧНІСТЬ: його гендерно-марковану направленість, актуалізацію не лише у текстах, а й у французькій лінгвокультурі в цілому.

З метою ілюстрації методики лінгвокогнітивного дослідження ТК ЖІНОЧНІСТЬ у французьких соціально-побутових романах ХІХ–ХХ століть, пропонуємо розглянути твір Б. Клавеля “Le Tonnerre de Dieu (qui m’emporte)”.

За хронологічними рамками роман Б. Клавеля відноситься до середини ХХ століття. При зверненні до творчості письменника особливого значення набуває його досвід у журналістиці, що мав безпосередній вплив на манеру викладу подій. У творі “Le Tonnerre de Dieu (qui m’emporte)” автор відтворює сюжет справжнього життя. Герої роману – прості люди з різними долями, які перебувають кожен на своєму місці і не зважають на проблеми інших. І лише коли вони ближче знайомляться і занурюються в незнайомі умови існування, відбуваються зміни. Так сталося з головною героїнею роману Б. Клавеля. Сімона – повія, яка волею долі змушена була заробляти собі на життя таким чином, але після того як молода жінка побувала у сім’ї

селянина, вона змінилася (відродилася).

Ураховуючи приналежність досліджуваного твору до ХХ століття, відповідно до морально-етичних традицій відтворено жіночі образи роману “Le Tonnerre de Dieu (qui m’emporte)”. Положення жінок у французькому соціумі цього історичного періоду стає менш залежним від загального патріархального устрою на відміну від попередніх століть. Представниці слабкої статі мають право вибору своєї долі, що у просторі соціально-побутового твору відображено в образах Марії (заміжньої селянки) і Сімони (повії). Але зміна соціального становища жіноцтва з боку чоловіків сприймається образливо. Головний герой роману Б. Клавеля ототожнює всіх жінок, що на вербальному рівні передано лексемами брутального розмовного вжитку *salope* n.f. (“шлюха”), *putain* n.f. (“повія”), *bordel* n.m. (“бордель”). Брассак у досліджуваному творі висловлює чоловічу думку щодо розуміння жіночої ролі у суспільстві: *Il a répété aussi plusieurs fois que j’étais une pauvre chienne mais qu’il me sauverait ; que toutes les femelles avaient besoin de faire des petits* [17:14]. При першій зустрічі Леандра із Сімоною чоловік порівнює повію з собакою (*chienne*). Таке метафоричне порівняння вказує на належність жінок до тваринного світу, що Брассак підтверджує, називаючи всіх представниць слабкої статі самицями (*femelles*). До того ж, він вважає, що єдиною задачею жіноцтва є продовження роду (*faire des petits*). В іншому фрагменті спостерігаємо несприйняття патріархальним суспільством жіночих проявів вільного вибору своєї долі: *C’est pas une dame, c’est une putain* [17:25]. При знайомстві з Сімоною Марія ввічливо називає її жінкою, що чоловік наполегливо заперечує (*pas une dame*) і ще раз вказує на неприйнятну професію повії (*putain*).

При концептуальному підході до дослідження французьких соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть особливої уваги набувають сильні позиції з огляду на їх концептоідентифікувальну роль. Заголовок роману Б. Клавеля “Le Tonnerre de Dieu (qui m’emporte)” представляє собою біблійську алюзію. Розгортання ТК ЖІНОЧНІСТЬ у творі відбувається в межах концептуальних ліній ПРИРОДИ та ВІДРОДЖЕННЯ. При семантичному аналізі лексичних одиниць назви твору ми виявили, що концептуальне навантаження несе іменник *tonnerre* n.m. – звук, що супроводжує електричний розряд разом із блиском світла [14:1017]. Але при ретроспективному прочитанні

роману розкривається його прихований смисл: грім несе конотацію незадоволення, непогодження (з поведінкою головної героїні). Вживання семи *tonnerre* у сполученні з іменником *Dieu* n.m. направляє концептуальну лінію твору не лише до ПРИРОДИ, а й до вічного – віри в потойбічні сили (ПРОВИДІННЯ), яке керує нашими шляхами і діями. Головною героїнею роману (Сімоною) керує доля, яка у відповідальний момент її життя (вагітність) надає можливість переосмислити свій життєвий шлях [17]. Уточнення назви, що подається у дужках, теж має своє концептуальне навантаження. Дієслово *emporter* v.i. має значення “уносити, захопити” [15], що й відбувається з головною героїнею. Таким чином, у назві твору Б. Клавеля спостерігаємо ідентифікацію ТК ВІДРОДЖЕННЯ в межах ТК ЖІНОЧНІСТЬ.

Функцію підтвердження попередньої ідентифікації ТК несе кінцівка твору [1:123]. Фінальна частина роману Б. Клавеля має експліцитну (закриту) кінцівку – головна героїня Сімона знаходить своє пристанище: *Que personne ne t'obligerà à quitter ce lit bien chaud [...]* [17:118]. Символ ліжка має подвійну конотацію: по-перше, це місце відтворення життєвої містерії (народження, продовження роду, смерть), а, по-друге, воно символізує відродження тіла грішниці, її очищення [16:678–679]. Ураховуючи попередню ідентифікацію у заголовку твору ТК ВІДРОДЖЕННЯ, вважаємо, що його підтверджено у кінцівці.

Зважаючи різновид досліджуваних романів, а саме – соціально-побутових, ТК ЖІНОЧНІСТЬ розгортається у межах концептуальних категорій, які позначають соціальний статус жінки. У творі Б. Клавеля “*Le Tonnerre de Dieu (qui t'emporte)*” концептуально значущими є тематичні лінії заміжньої жінки і коханки, що відповідно імплікують ТК ЗАМІЖНЯ ЖІНКА і КОХАНКА.

Незважаючи на відносний феміністичний розвиток французького соціуму ХХ століття, у родинних стосунках зберігається чоловіче панування. У досліджуваному романі Б. Клавеля у межах розгортання ТК ЗАМІЖНЯ ЖІНКА віднаходить імпліцитне вираження ТК ОБМЕЖЕНА СВОБОДА. Брассак як чоловік відносився до Марії з позицій споживача. На вербальному рівні це передано вживанням означеного артиклю з ім'ям жінки: *la Marie*. Але, можливо, відбувалося це за згоди самої Марії, оскільки вона є представницею селян. А за межами міст довго дотримувалися сімейних морально-етичних традицій попередніх століть. Навіть у повсякденному побуті заміжня жінка поступалася

чоловікові: *La femme s'est écartée pour le laisser passer* [17:25]. У наведеному фрагменті концептуального значення набуває дієслово *s'écarter* v.pr. – “відійти у сторону”, коли Марія пропускала уперед свого чоловіка навіть в домі.

Головна героїня роману Б. Клавеля не виявляла непокори щодо свого залежного становища. Марія скорилася долі і не шукала іншого життя, оскільки не мала такої можливості, та і не хотіла: [...] *comme Marie, être né là et n'avoir jamais pensé à la possibilité d'une autre vie* [17:91]. Отже, у концептуальному просторі твору ілюстративного матеріалу в межах розгортання ТК ЗАМІЖНЯ ЖІНКА актуалізується ТК ПОКІРЛИВІСТЬ.

Іноді покірливість представниць слабкої статі у сімейних стосунках призводила до остраху чоловіків. Так відбулося й з Марією. Жінка панічно боялася Леандра, особливо, коли той повертався п'яним додому: *Très pâle, elle suivait des yeux son va-et-vient* [17:75]. На вербальному рівні концептуального значення набуває прикметник *pâle* adj. (“se dit d'un teint peu coloré, d'une blancheur terne” [14:730]) – “блідий”, який у концептуальному просторі роману Б. Клавеля “Le Tonnerre de Dieu (qui m'emporte)” імплікує ТК СТРАХ. Відчуваючи страх до свого чоловіка, Марія не лише видавала свої почуття зовні – ставала блідою (*pâle*), а й напружувалася (*se tendait*) і тихо розмовляла (*voix basse*): [...] *Marie qui se tendait. [...] Elle était de plus en plus pâle. [...] Elle avait parlé presque à voix basse* [...] [17:76].

Неминуче підкорене становище заміжньої жінки призводило до самотності, що у межах розгортання ТК ЗАМІЖНЯ ЖІНКА у досліджуваному творі імплікує ТК САМОТНІСТЬ. Основними лексемами-вербалізаторами ТК САМОТНІСТЬ у французьких соціально-побутових романах є іменник *silence* n.m. (“тиша”) і прикметник жіночого роду *seule* adj.fém. (“сама”): *Le silence entourait la maison. Le silence et l'obscurité* [17:29]. Коли Сімона вперше побачила будинок Брассаків, її вразила тиша (*silence*), яка стояла навколо. Згодом жінка зрозуміє, що тихо було від самотності, яку відчувала господарка – Марія. Але при першій зустрічі дівчина перебувала нібито у страху від побаченого, що на текстовому рівні передано стилістичними засобами: повтором і градацією. Тиша була настільки вражаючою, що переходила у темряву (*obscurité*). В іншому фрагменті Марія відчуває себе самотньою (*seule*),

і це душить її (*coupe le souffle*): [...] *quand je me trouve seule, je sens comme un poids qui me coupe le souffle* [17:49].

Одна із головних героїнь роману Б. Клавеля “Le Tonnerre de Dieu (qui m’emporte)” належить до соціального статусу, який є протилежним ЗАМІЖНІЙ ЖІНЦІ – КОХАНКА. Беручи до уваги приналежність твору до ХХ століття, коли представниці жіноцтва набували більше свободи не лише у межах сімейних стосунків, а й в загальному соціальному сприйнятті, статус КОХАНКИ набуває риси професійного характеру: Сімона – представниця давньої професії. І все ж таки, за духовними звичаями французького соціуму ХХ століття жінка мала дотримуватися традиційних правил: виконувати функції дружини і матері. Тому у концептуальному просторі твору Б. Клавеля у межах розгортання ТК КОХАНКА віднаходить імпліцитне вираження ТК ВІДРОДЖЕННЯ.

Як доводить ілюстративний матеріал, у концептуальному просторі французьких соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть значущої ролі набуває саме образно-символічна репрезентація ТК ЖІНОЧНІСТЬ, що пояснюється його визначенням як лінгвокультурного концепту у морально-духовних традиціях Франції.

Серед образів і символів репрезентації досліджуваного гендерно-спрямованого ТК у французьких соціально-побутових романах ХІХ–ХХ століть, які належать до національної специфіки сприйняття “жіночності” у французькому соціумі, особливе місце посідають колористика і образи, що пов’язані із запахами.

Кольорова палітра образно-символічного простору досліджуваних творів репрезентована червоним, чорним і білим кольорами. На нашу думку, це безпосередньо відображає дух французького народу: прапор французької держави є триколовим.

Відповідно до морально-етичних норм французького суспільства ХІХ–ХХ століття, існувала негласна заборона відкритого сексуального життя [9:298–2999; 10:130–131]. До того ж, жінка існувала у межах суспільної заборони, що у концептуальному просторі французьких соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть віднаходить імпліцитне вираження у ТК ОБМЕЖЕНА СВОБОДА.

Барви червоного набувають конотацію недозволеного. Так, наприклад, здавна закриті дома було огорожено червоними лампами, що символізувало заборону сексуальних інстинктів [13:831–833]. У

французьких соціально-побутових романах XIX–XX століть образ червоного імплікує ТК ОБМЕЖЕНА СВОБОДА.

З плином часу відбувається занепад духовних традицій французького суспільства, але все одно від представниць слабкої статі вимагається дотримання загальних морально-етичних норм.

У творі Б. Клавеля надзвичайно тонко представлена семантика червоного відносно жіночих характеристик. Так, наприклад, проститутка Сімона носила червоний корсет (*corsage rouge*), колір якого символізує заборону відкритого сексуального життя: [...] *elle regardait drôlement mon corsage rouge par l'échancrure de mon manteau de fourrure* [17:20].

За даними психологічних досліджень, жіноча чуттєвість безпосередньо залежить від оточуючих запахів [11; 12:183–216]. Усьому притаманний свій аромат, і представниці слабкої статі сприймають його усвідомлено, особливо гостро [13]. Як доводить ілюстративний матеріал, оточуючі запахи впливають на відчуття жінок у французькому соціумі XIX–XX століть, що отримує відображення в образно-символічному просторі ТК ЖІНОЧНІСТЬ.

Образи запахів, які відчувають героїні досліджуваних творів, проектують у тканині ТК ЖІНОЧНІСТЬ низку його концептуальних складників. Представниці жіночої статі не лише гостро відчувають аромати оточуючого середовища, а й самі мають окремий запах, що відповідає їх характеру чи настрою. Так, наприклад, у репрезентації ТК ГОСПОДАРКА окремої значущості набувають одорологічні образи. За всіма духовними традиціями ГОСПОДАРКА асоціюється із кухнею і кулінарними здібностями. Невипадково героїня роману Б. Клавеля “Le Tonnerre de Dieu (qui m'emporte)” Сімона, побачивши піч (*four à pain*), відчула аромат здобної випічки (*odeur de brioche*): [...] *le four à pain. Ce four me rappelait des jours de fête, avec une bonne odeur de brioche* [17:110].

Таким чином, на прикладі твору Б. Клавеля “Le Tonnerre de Dieu (qui m'emporte)” ми продемонстрували комплексну методику лінгвокогнітивного дослідження ТК ЖІНОЧНІСТЬ, яка дозволяє представити його структурне втілення у французьких соціально-побутових романах XIX–XX століть з урахуванням лінгвокультурологічних змін країни.

Перспективним для подальшого дослідження ТК ЖІНОЧНІСТЬ у французьких соціально-побутових романах ХІХ–ХХ століть, видається, на нашу думку, застосування дискурсивного та мовленнєво-актового аналізів для виявлення лінгвопрагматичних особливостей функціонування гендорно-спрямованого ТК.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ століття) : [монографія] / Олена Марківна Кагановська. – К. : Вид. цент КНЛУ, 2002. – 292 с.; 2. Андрієвська В. В. Концепт АНТИЛЮДИНА у французькій драматургії абсурдизму : структура, семантика, прагматика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / Андрієвська Вікторія Валеріївна. – К., 2010. – 20 с.; 3. Істоміна О. М. Лінгвальне втілення концепту СПОЖИВАННЯ у французькому соціально-критичному романі другої половини ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Істоміна Олена Миколаївна. – К., 2010. – 264 с.; 4. Каратєєва Г. М. Текстовий концепт ПОДОРОЖ у французькій постмодерністській прозі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Каратєєва Ганна Михайлівна. – К., 2008. – 291 с.; 5. Старовойтова Х. В. Архетип *матері* в сучасній французькій драмі : лінгвокогнітивний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Старовойтова Христина Володимирівна. – К., 2008. – 235 с.; 6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.; 7. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту : [підруч. для студ. ст. курсів факульт. англ. мови] / Валерія Андріївна Кухаренко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.; 8. Fenoglio I. Du texte avant le texte. Formes génétiques et marques énonciatives de pré-visions textualisantes / I. Fenoglio // Langue française. Avant le texte : les traces de l'élaboration textuelle. – P., 2007. – № 155. – P. 8–34; 9. Бовуар С. де. Друга стаття : [в 2-х т.] / Сімона де Бовуар; [пер. з франц. : Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко]. – К. : Основи. – Т. 2. – 1995. – 392 с.; 10. Сайтарли І. А. Культура міжособистісних стосунків : [навч. підручник] / Інна Анатоліївна Сайтарли. – К. : Академвидав, 2007. – 240 с.; 11. Хорни К. Женская психология [Електронний ресурс] / Карен Хорни; [пер. с англ. Е. И. Замфир]. – Название с титул. экрана. – Режим доступу : http://www.pseudology.org/Psychology/Horney_GenskayaPsyho/index.htm; 12. Шейнов В. П. Женщина плюс мужчина. Познать и покорить / В. П. Шейнов. – М. : Харвест, 2002. – 375 с.; 13. Одорология и запахи в нашей жизни. [Електронний ресурс] – Назва з екрану. – Режим доступу : <http://www.wild-mistress.ru/wm/wm.nsf/bydates/2008-04-13-965852.html>.

ДОВІДНИКИ

14. *Le petit Larousse illustré* : chronologie universelle. – P. : LAROUSSE, 2008. – 1812 p.; 15. *ABBYY Lingvo 12* “Многоязычная версия” [Електронний ресурс]. – Електрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. вимоги : Microsoft® Windows® 2000/XP/Vista; Intel® Pentium®/Celeron®/Xeon™, AMD K6/Athlon™/Duron™; требования к оперативной памяти – 64 МБ; свободное место на жёстком диске – от 100 МБ до 1 ГБ на жестком диске (в зависимости от количества установленных словарей); для установки программы требуется 100 МБ. – Назва з титул. Екрану; 16. *Chevalier J., Gheerbrant A. Dictionnaire des Symboles*. – P. : Editions Robert Laffont / Jupiter, 2002. – 1060 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. *Clavel B. Le Tonnerre de Dieu [qui m'emporte]* / Bernard Clavel. – M. : Tsitadel, 2001. – 144 p.